

Az adás metafizikája

A közelmúltban jelent meg két jelentős író-publicista, Konrád György és Eörsi István könyve. Az előbbi — Konrád Kőóra című regénye — folytatása az elmúlt években napvilágot látott Agendának, így ez is kétségkívül önéletrajzi ihletettségű, s ha írói teljesítménye helyenként el is marad a korábitól, mégis elmondható: figyelemre méltó világkép, szellemi teljesítmény, múlt és jövő nem keveseket foglalkoztató extraktuma.

KOVÁCS LAJOS PÉTER

Eörsi István Időm Gombrowiczsal címet viselő munkája az író meghatározása szerint: naplónapló. Ez körülbelül annyit tesz: mint mások naplóját átültetni a magunkéba. Nem eredeti találmány, de kezelhető írói technika, ám a mögöttes tartalom sokféle szellemi párhuzamot, izgalmas gondolatkísérletet takar.

Konrád és Eörsi hangsúlyozottan véleményformál a mai társadalom megannyi megoldandó kérdésében, ami természetesen. A következtetések nemegyszer meghökkenetőek: Konrád kiállása az arisztokratikus Mitteleuropa mellett, vagy Eörsi lefelé tekintő, sommás ítélete a nálánál egy-két emelettel nagyobb Heller Ágnesről lehet bizarr vagy szándékosan provokálni akaró, de semmiképpen nem lényegi. Konrád és Eörsi helyet keres a világban, vagy talán új helyet, vagy még ennél is pontosabban: újra helyet. Reakcióik ezért is hevesek, minden ellenirányú mozgásra reagálnak, sőt, elég ennek csupán feltételezett árnyéka is. Konrád számos megnyilatkozása a német lapokban a korábban terjedő antiszemitizmusról, majd ennek hirtelen leállításáról, Charta-ügyben elmondott beszédei, Eörsi szemrehányása a kommunista diktatúrának, amiért elfelejtette eltörölni a nemzeti jobboldalt, a maga idejében ugyancsak figyelmet keltett.

Megírását tekintve a két könyv nagyjából azonos időszakra (1990—94) esik, egyazon kiadónál jelent meg, s mindketten élvezték a nagy mecénás Soros támogatását. Ezek azonban lehetnek véletlenszerűek, miként az is, hogy Konrád regénye 384, Eörsi pedig 374 lapot számlál. A lényeg a helykeresésen van, az identitáson. Ennek persze vannak érthető okai is: mindketten túl vannak már azon az életkoron, amikor a számvetés nemcsak célszerű, hanem bizonyos mértékig kötelező is a többnyire kanyargós életutat bejárt XX. századi kelet-európai értelmiségi számára.

Abban sincs semmi meglepő, hogy származásuk éppen életük e későbbi szakaszára vált meghatározóvá. Konrád és Eörsi azonban hatást kíván kifejezni, s

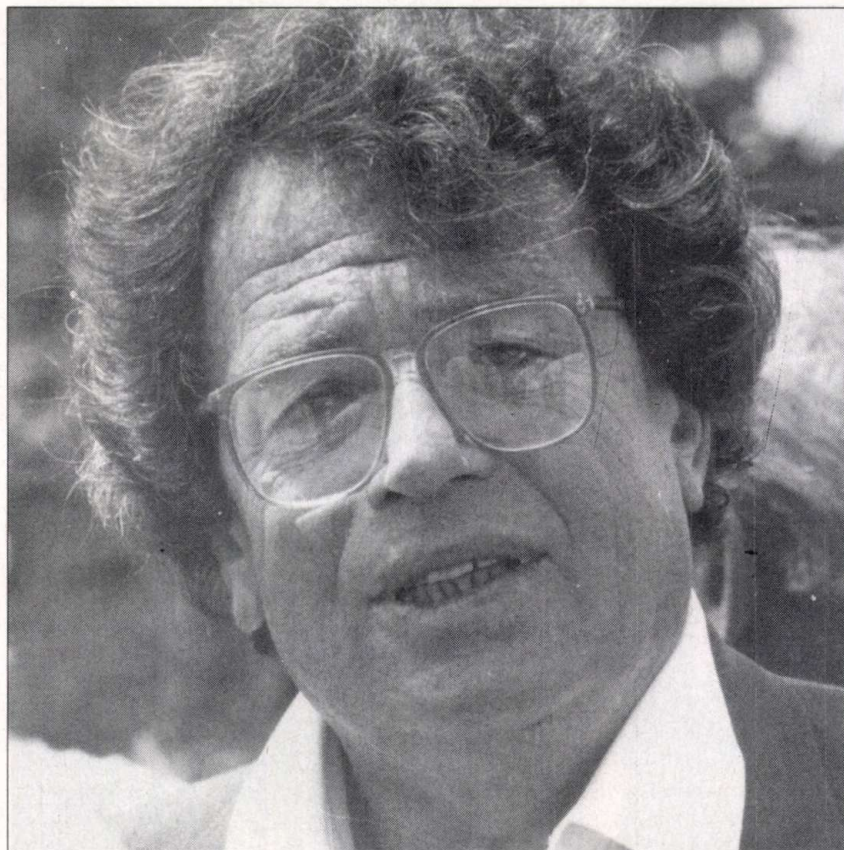
ez szükségképpen feltételezi a reakciót. Annál is inkább, mert mindketten deklaráltak egyugyanazon kormánypárt, az SZDSZ reprezentánsai. Ideológiai irányító szerepüket saját pártjukon belül még senki nem merete vitatni, ezért az általuk kialakított kép igen sok okot ad az aggodalomra. De másként is fogalmazhatok: amikor ezzel kapcsolatban szorongásaimat írom le, nemcsak mérhetetlen keserűséget érzek a szándékosan torzított képek láttán, hanem félek is az elkerülhetetlennek látszó súlyos következményektől.

Mindkét könyv igen jelentős teret szentel az indulásnak, mely egybeesett a vészkorszakkal. Konrád egyik regényalakja például így emlékszik Imre nagy-

bátyjára: „Negyvennégyben csak úgy lelőtték, pedig a barátnőjével vonult, kopaszodón és illatos bajusszal, fehér karszalaggal és első világháborús vitézségi éremmel kivételezett zsidóként.” Ezután még elhinti a gyanút, hogy a nyilasok meg akarták erőszakolni a barátnőjét, majd így folytatja: „A zsidótörvények hatálya alól mentesítő papír eltépett, Imre bácsi homlokon lövetett.” A fasiszták rémképe azonban állandóan kísért. Gyakran csak mintegy mellékszálón, de néha képtelenebbnél képtelenebb verziókban. Ezek közül a legemlékezetesebb, amikor az egyik történetben azt mesélik el, hogy nyilasok embereket fűrészeltek ketté, s amikor az oroszok felszabadították a lakást, a cserép-kályha tele volt emberi végtaggal.

Eörsi indulóképe ennél némiképp visszafogottabb. Az esszékötet bevezető fejezetében megosztja ugyan örömét az olvasóval, hogy az oroszok felszabadították a gettóból, s nem hagy kétséget afelől sem: ez (is) indította őt, hogy maga is megírja versikéjét Rákosi

Konrád György: a fasiszták rémképe állandóan kísért



➔ 60. születésnapjára. A napló második fejezetének harmadik bejegyzése azonban már a Zsidó ügyek 1. fejezetcímét viseli. **Eörsi** mesterének (Gombrowicz) gondolatmenetét elemezve teszi fel a kérdést: „Hogyan érezhette magához személyesen közelebb a provinciát, mint szellemi fegyvertársait?” A következtetés azután már saját magára vonatkozik: „elképzeltető, hogy értetlenség zsidó jellegzetesség. Egy emancipált zsidó számára, aki nem zsidó kultúrában nőtt fel, aki ateizmusába mindenkor belefoglalta Izrael istenét is, és nem kötődik a zsidó államhoz, konzervatív nacionalista politikájától pedig egyenesen viszolyog, aki tehát a zsidóságból kizárólag a diszkriminációt vállalja fel: az ilyen ember számára a veleszületett — vallási, faji, nemzeti, családi — kötöttségeknek nincs értékmeghatározó jelentőségük.”

A Zsidó ügyek 2. bejegyzés azonban egészen másképpen fogalmaz: „Miért oly fontos a származásunk?” — teszi fel a kérdést, s ebben végigkövethetjük gyötrelmes, ám szépen megírt vívódásait, hogy végül is megtudjuk: a származás nem fontos, ám a másság értékőbbséget a többségi azonosság felett. Kifejeződése pedig abban mérhető, hogy mennyi-

re válik fogékonnyá más kisebbségek sérelmei iránt. A „mások” tehát születésüktől fogva képzett emberjogi aktivisták, vélnék, ha nem lenne az a kényeszerképzetünk, hogy inkább csak egy nagyon torz, értéknihilista sérelmi alapállással van dolgunk.

Az előbbiekből már kitűnt, hogy mind Konrádnál, mind **Eörsinél** az identitás a különbözőség értéktartományában helyezkedik el, alapja tehát a viszonyítás, az ellenpólus keresése. Szükségtelen hangsúlyozni: ebben az esetben az antiszemitizmusról van szó. A téma igen gazdagon bontakozik ki mindkét könyvben. Ennek lehet az is oka, hogy a művek keletkezése idején valóban voltak antiszemita megnyilvánulások a közéletben és a közvélemény egy részében, mint ahogy az sem tagadható, hogy igen erőteljes volt egyesekben ennek bizonyítási kényszere is. Ez utóbbihoz tartozik Konrád regényében egyfajta legendárius is. A számtalan történet közül a legérzékletesebben megírt a szegény varrónő esete, akit egy volt csendőrtiszt zaklatott: „Nem volna-e okosabb maguknak is kivándorolni?”

Egy másik történet: a regényhős unokája megkérdezte a tanárnőt: „Miért van a tanárnő (...) füzetébe annyi horogke-

reszt rajzolva? Kinek szól ez? Neked! A magadfajtanak! — így tört ki a tanárnő.”

A nem antiszemita szakadatlan küzdelme az antiszemita ellen ilyen legendáriuszerűen **Eörsi** könyvében is szép számmal megtalálható. Egy altörténet főhőse például a folyton öngyilkolni akaró buddhizmus-szakértő, aki a végében leüt egy zsidózó rendőr századost. **Eörsi** egy másik hőse pedig azt mondja: „Az antiszemita azért nem lehet jobb belátásra bírni, mert nem emészthetik meg, hogy az istenük zsidó.”

Hasonló bőgatyás filozofia megközelítés motiválja Konrád hőseit is, aki a kocsmában antiszemita ugrat: meg tudják-e még kötni a cipőfűzőt, nem szédülnek-e felegyenesedve, beleférnek-e a nadrágjukba. Ezek, mint tudjuk, valóban lényegi antiszemita tulajdonságok. Az egyik tohonya (magyar) azonban vérszemet kap, s azt magyarázza, hogy: „a zsidók nem úgy integrálódtak (...) nem lesnek egész szívvel magyarok, mivel gögösen elutasítják Európa lényegét, kereszténységét.” A fennhéjázó nem antiszemita azonban így válaszol: „a Biblia az enyém. Viszem, zsidó irodalom. A többi a tied.”

Konrád regényéből világosan kirajzolódik, hogy három osztály van: 1. zsidók, 2. fasiszták, nyilasok, antiszemita, 3. jóra való, ám megfélemtetett emberek, akik azonban könnyen fasiszálhatók, vagy ráéberszethetők: ők is valamilyen kisebbség.

Az asszimiláció kérdésében **Eörsi** is súlyos ítéletet mond, elítéli a két háború közötti gyakorlatot, mert „a rossz Magyarország rossz hagyományaihoz alkalmazkodtak.” A mostani helyzettel, önnön magával számot vetve pedig kijelenti: „Csak azért nem leszek magyar, hogy megveregessék a vállam a besenyők.”

A kívánatos világ a Konrád-regény főhőse, Aba Kunó közép-európai konföderációjában testesül meg, melyben „a magyarok helyzete nem lenne rossz.” Ehhez szükséges a monarchia intézményrendszerének (felsőház, arisztokrácia) visszaállítása, mert: „A népek legfőbb érdeke önmaguk történelmi folyamatoságát biztosítani. Ilyen tapasztalatot lehet a zsidóktól tanulni.” A teória falanszterben végződik: „a gyerekek az érettségi avatáskor esküt tesznek (...) a közép-európai közösségből egy új vallás árad ki (...) a Társaság az adó kézben lelte meg szimbólumát... Az adás az ittlét metafizikájának kulcsfogalma (...) Ez az elképzelés inkorporálja a zsidókat is egy zsidókeresztény, majd a muzulmánokat is valami egyistenhívó plurális ökumenizmusba.”

Így már persze ismerős az egész. Nincs is mit mást hozzátenni: Világ proletárjai, egyesüljete! ■

Eörsi István: a másság értékőbbséget a többségi azonosság felett

